

מִפְקָד וּמִקְדָּשׁ

כּוֹפֵר נֶפֶשׁ

פרשת במדבר פותחת במצווה לערוך מפקד אוכלוסין בישראל:

”שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפָּר שְׁמוֹת...”.

(במדבר א, ב)

בכל מדינות העולם נהוג לקיים מפקד אוכלוסין מידי מספר שנים. הדבר נעשה על מנת לנהל את ענייני המדינה ביתר יעילות. לכאורה, מפקד כזה לא צריך לעורר שום בעיה מהותית. לא כן בעם ישראל. הנביא הושע מתנבא:

”וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסְפָּר...”.

(הושע ב, א)

לכאורה, פשוטו של מקרא מלמד על ברכה לעם ישראל, שמספרם יהיה כה רב עד שלא יהיו בנמצא אמצעים המסוגלים לספור אותו. המודל הוא – גרגרי חול הים. אולם חז”ל הבינו את הפסוק אחרת, הם ראו בו צו איסור גורף למנות את ישראל:

”אמר רבי אלעזר: כל המונה את ישראל עובר בלאו (איסור לא תעשה), שנאמר:

”וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסְפָּר”

(יומא כב:)

מנין שאבו חז”ל את ההבנה הזאת?

נשוב אל פסוקי התורה, המופיעים בפרשת כי תשא. התורה מתירה למנות את ישראל בתנאי אחד החלטי:

”כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָקְדֵיהֶם, וְנִתְּנוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בְּפָקֶד אֹתָם,

(שמות ל, יב)

וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם נֶגֶף בְּפָקֶד אֹתָם.”

כלומר, כדי להתגונן בפני המגפה שהמפקד עלול להוביל, על כל נפקד לתת כופר נפש:

”וְהָיָה כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקָדִים, מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ...” (שם, פסוק יג)

מה עושים בכסף הניתן לכופר הנפש?

”וְלָקַחְתָּ אֶת כֶּסֶף הַכֹּפְרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד, וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן לִפְנֵי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם.” (שם, פסוק טז)

הכסף יהיה מיועד לצורך המשכן והמקדש. במפקד הראשון שהיה בישראל, יועד כופר הנפש ליציקת מאה אדני כסף, שהיוו את הבסיס לקרשי המשכן:

”וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כָּכָר... וַיְהִי מֵאֵת כָּכָר הַכֶּסֶף לְצַקֵּת אֶת אֲדָנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֲדָנֵי הַפָּרֶכֶת, מֵאֵת אֲדָנִים לְמֵאֵת הַכָּכָר...” (שמות לח, כה; כז)

ננסה להבין לעומק, מדוע מפקד אוכלוסין עלול לגרום למגפה, ומצד שני, באיזה אופן תהווה הפניית כופר הנפש למשכן ולמקדש, מגן אמתי על העם?

■ כפרת המקדש

כאשר עם ישראל – זרע אברהם יצחק ויעקב – מתברך מפי ה', הכתוב מדמה זאת או לכוכבי השמים או לחול שעל שפת הים, כאשר אלו ואלו לא ניתנים למדידה או למספור.

הדימוי לחול הים המקביל לעפר הארץ, מופיע מיד אחרי הפרידה של אברהם מלוט בן אחיו:

”וְשִׁמַּתִּי אֶת זֶרְעֶךָ כְּעֵפֶר הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת עֵפֶר הָאָרֶץ גַּם זֶרְעֶךָ יִמְנָה.” (בראשית יג, טז)

לעומת זאת, הדימוי לכוכבים מופיע בברית בין הבתרים:

”וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הֲבֵט נָא הַשָּׁמַיִם וַיִּסְפֹּר הַכּוֹכָבִים, אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם? וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֶךָ.” (בראשית טו, ה)

גם משה רבנו בברכתו לישראל, מסיים את דבריו בביטוי "וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְכֶם", שהיא ברכה ללא הגבלת מספר:

”ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יִסֹף עֲלֵיכֶם כְּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים, וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם פֶּאֶשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם.”
(דברים א, יא)

במהותו, שייך עם ישראל לעולם הנצחי שהוא ללא גבולות של זמן או מספר; זוהי הברכה הנובעת מתוכו. כאשר סופרים ופוקדים את עם ישראל, המספר הסופי מגדיר כל יחיד כפרט בפני עצמו, ועל כן תוצאת הפירוד היא הרסנית. בנוסף, המספר קובע גבול סופי שעוצר את הברכה. שני אלו הם בין הגורמים לפריצת המגפה בעם ישראל כתוצאה מן המפקד.

מצד שני, כיצד בכל זאת אפשר לנהל את ענייני האומה ללא ידיעת מניין האוכלוסין?

הפתרון מונח בתשלום מס אחיד שיינתן לטובת המשכן או המקדש.

מדוע?

כי המקדש הוא הלב והמרכז של עם ישראל. הוא הופך אותו לישות אחת, שלמות אחת ואחדות אחת.

זוהי מהות הכפרה שאליה רמזה התורה באמרה:

”...לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם.”
(שמות ל, טז)

כלומר, באופן זה כל יחיד אינו עומד בפני עצמו אלא שותף יחד עם כולם בייסוד המקדש או בשכלולו למען עם ישראל כולו.

בסך הכול היו שלושה מפקדים במדבר.

המפקד הראשון היה אחרי עגל הזהב, ובו שימש מחצית השקל ליציקת אדני המשכן שהם היסוד שלו.

המפקד השני היה חודש אחרי הקמת המשכן, ואז שימש מחצית השקל לרכישת קרבנות להקרבה במשכן, כפי שמדגיש רש"י.

המפקד השלישי היה בערבות מואב, לפני הכניסה לארץ ישראל, והוא נועד לחלוקת הנחלות בארץ ישראל על פי גודלם של השבטים, כמו שנאמר:

”לְרֵב תִּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תִּמְעַיֵט נַחֲלָתוֹ, אִישׁ לְפִי פְקָדֵיו יִתֵּן נַחֲלָתוֹ.”

(במדבר כו, נד)

במפקד האחרון לא מפורש לאיזו מטרה ניתן מחצית השקל, מן הטעם שיתברר לקמן.

מִפְקֵד דָּוִד

מכל האמור לעיל מתברר, כי הבעייתיות היא בעצם קביעת מספרו הכולל של עם ישראל ולא רק באופן הביצוע של המניין. כלומר הבעיה היא בעצם ידיעת מספר העם, ואין משמעות להבדל בין ספירת האנשים באופן ישיר, לבין ספירה באמצעות מטבעות.

מטבעות מחצית השקל ביסודן לא נועדו להוות פתרון לאופן המספור אלא לכופר נפש, כלומר למטרות קודש, ומה יותר קדוש מן המשכן והמקדש?!
ההקדמה הזאת תוביל אותנו לפענוח אחת מן הפרשות הקשות והמוזרות שאירעו בעם ישראל. דוד המלך פוקד על יואב שר צבאו לספור את העם. יואב מתנגד ואומר למלך:

”...וַיֹּסֶף ה' אֶל־לִהְיוֹת אֵל הָעָם כְּהֵם וְכֵהֵם מֵאָה פְּעָמִים... וַאֲדַנֵּי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ
בְּדַבֵּר הַזֶּה?”
(שמואל-ב כד, ג)

טענותיו של יואב לא הועילו והוא נאלץ לבצע את הפקודה. כעבור תשעה חודשים הוגש המספר לדוד המלך. ברגע זה, הרגיש דוד בטעותו ותקפו אותו נקיפות מצפון קשות:

”וַיֵּךְ לֵב דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי כֵן סָפַר אֶת הָעָם. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה' חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי...”
(שם, פסוק י)

וידויו של המלך לא הועיל, ומגפה קשה שפרצה בעם ישראל השחיתה שבעים אלף איש. דוד פונה אל ה' במר לבו ומתחנן:

”וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה'... הִנֵּה אֲנֹכִי חָטָאתִי... וְאַלֶּה הַצֹּאֵן מִה עֲשׂוּ? תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי
וּבְבַיִת אָבִי.”
(שם, פסוק יז)

המגפה נעצרת בירושלים במקום שיתברר אחר כך כמקום המקדש.
דוד המלך וכל זקני ישראל המכוסים בשקים רואים את מלאך ה' בגורן אֶרְנָן היבوسی:

”וַיֵּשֶׂא דָּוִד אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת מַלְאָךְ ה' עֹמֵד בֵּין הָאֲרָץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וְחִרְבּוֹ
שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַם, וַיִּפֹּל דָּוִד וְהַזְקֵנִים מִכְּסֵימָם בַּשָּׁקִים עַל
פְּנֵיהֶם.”
(דברי הימים-א כא, טז)

גד הנביא מצווה על דוד לבנות שם מזבח ולהקריב עליו קרבנות. באותה שעה ירדה אש מן השמים על המזבח וסימנה לדוד כי ה' נענה לתפילתו. כך נעצרה המגפה מעל עם ישראל, ובמקום הזה נבנה בית המקדש.

האירוע הזה מעורר מספר שאלות:

1. כיצד ייתכן שדוד המלך שכח את הבעייתיות במפקד עם ישראל?
2. מדוע העם שילם את המחיר על טעות המלך?
3. האם עוון המניין הוא כל כך גדול, שהעונש עליו הוא מותם של שבעים אלף איש?

המפתח לפתרון התעלומה מונח בסיומו של האירוע.

גילוי מקום המזבח ומקום המקדש הנבחר, שעליו רמזה התורה פעמים אין ספור במילים: "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'".

נקודת מוקד זו היא היסוד לדברי המדרש הבאים:

"למה דוד דומה באותה שעה? לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע (הבן) בשל מה הוא מכהו. באחרונה אמר לו: 'דע על נקמת פלוני (שעשקת אותו) הכיִתִּיךְ'.

כך כל אותן האוכלוסין שנפלו, לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבנין בית המקדש".
(מדרש שמואל פרשה לא)

הרמב"ן שלא ראה את דברי המדרש האלו, אומר זאת מסברא:

"ואני אומר בדרך סברא, שהיה עונש על ישראל בהתאחר בניין בית הבחירה. שהיה הארון (ארון הברית) הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ואין השבטים מתעוררים לומר, נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו... **על כן היה המקום אשר יבחר ה'... נודע בענשם ובמגפתם".**
(פירוש הרמב"ן על התורה, במדבר טז, כא)

כלומר, עם ישראל שילם את מחיר עווננו הוא. העם זלזל באחת משלושת המצוות החשובות ביותר שהיה עליו לעשות בארץ ישראל. לא היתה התעוררות לבנין בית המקדש שהוא מקום השראה קבוע של השכינה בישראל.

ישאל השואל: בכל זאת, החטא הזה היה פאסיבי! זה לא היה חטא בקום עשה, אלא בשב ואל תעשה!

בתשובה, נפנה אותו אל המקור הבא:

”וַיִּמְאָנוּ הָעָם לְשִׁמְעַע בְּקוֹל שְׁמוּאֵל, וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי אִם מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ.
וְהֵינּוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם, וְשִׁפְטָנוּ מִלְּכָנוּ וַיֵּצֵא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחַמְתָּנוּ.”

(שמואל-א, ח, יט-כ)

כלומר, את המלכות ידעו בני ישראל לתבוע בחזקה ובתקיפות משמואל הנביא.
מדוע לא דרשו באותה תקיפות גם את בניין המקדש?

את ההוכחה לנכונות קו החשיבה הזה נמצא בפסוק הפותח את האירוע:

”וַיִּסַּף אִף ה' לְחַרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, וַיִּסֹּת אֶת דָּוִד בְּהֵם לְאָמֹר, לֶךְ מִנֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל...”

(שמואל-ב, כד, א)

כאן נזכר בפירוש שהיה כעס על עם ישראל, וזו היתה הסיבה העיקרית לאירוע.
כולו.

בספר דברי הימים יש פירוט משלים חשוב, המדגיש מי בדיוק הסית את דוד:

”וַיַּעֲמֹד שִׁטָּן עַל יִשְׂרָאֵל, וַיִּסֹּת אֶת דָּוִד לְמַנּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל.”

(דברי הימים-א, כא, א)

כאן מחריפה השאלה. אם היה גורם חיצוני שהסית למניין העם, מדוע נענשו?
התשובה מונחת בעומק הבנת התהליך.

■ דחפים עלומים

ה' מניע תהליכים עמוקים הן בעולם והן בנפש האדם. בעולם הגדול מתבטא
הדבר בתופעות טבע גדולות כרעידות אדמה, סופות, סערות וגשמי עוז, וכמו כן
במלחמות.

בנפש האדם זה מתבטא בדחפים פנימיים עצומים שלא ניתן לעמוד כנגדם. כיון
שאין באפשרותנו לעצור את ההתרחשויות האלו, עלינו לזהות את המטרה
ולהתחבר אליה.

אולם טעות בזיהוי המטרה היא שגיאה מסוכנת, ולפעמים – אף גורלית ומכריעה.
דוד המלך מרגיש דחף בלתי נשלט למנות את העם. הוא אינו שועה לתחונני
יואב שר הצבא המזכיר לו את האיסור הכרוך בכך. הדחף הזה הוא תהליך אלוקי,
המעורר את הצורך לגבות מכל יחיד סכום כסף שיופנה לבניית בית המקדש.

התהליך הזה אמור לעורר את בני ישראל למצווה חיונית וקדושה, לתבוע מן הנביא מקום להשראה קבועה של השכינה בישראל.

נזכור, כי שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ (סנהדרין כ:):

1. למנות מלך.

2. להכרית זרעו של עמלק.

3. לבנות את בית הבחירה.

הסדר הזה מוכרח, כי רק מלך יוכל להכרית זרע עמלק ולבנות את בית המקדש. אמנם בני ישראל דרשו מלך, אך לא לשתי המטרות המקודשות האלו, אלא כדי להידמות לגויים. מניע זה של העם הוא שגרם לביטוי הכעס של הקב"ה על בני ישראל באמצעות שמואל הנביא.

על פי זה מובן, מדוע הדחף למנות את העם התרכז במלך דוד. זה היה האות כי הגיעה העת לעורר את עם ישראל לתבוע מן הנביא את בניין בית הבחירה.

נכון שדוד המלך עצמו פנה לנתן הנביא הרבה קודם לכן וביקש רשות לבנות את בית המקדש ונענה בשלילה; אך רצון ה' היה שהעם עצמו יתעורר.

הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר טז, כא) מבהיר, כי לו היו בני ישראל מתעוררים לדרוש את בניין בית המקדש ולא כיוזמה פרטית של המלך, היו זוכים לבנותו.

הגישה הזאת תוביל אותנו להבנת קטע תמוה מאד בגמרא.

בספר שמואל מסופר על דוד שהתגנב בחשכת הליל למחנה שאול, ובמבצע מפליא הצליח לקחת בחשאי את חנית המלך ואת צפחת המים שהיו למראשותיו של המלך. לקול הקריאה שנשמעה ממרחקים, התעורר שאול המלך והכיר את קולו של דוד.

דוד עומד בראש ההר וממשיך בקריאתו:

”וְעַתָּה יִשְׁמַע נָא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבָרֵי עַבְדּוֹ, אִם ה' הִסִּיתָךְ בִּי - יֵרַח מְנַחָה, וְאִם בְּנֵי הָאָדָם, אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי ה'...”

(שמואל-א כו, יט)

הגמרא במסכת ברכות מתייחסת לאמירה זאת של דוד:

”אמר רבי אלעזר, אמר לו הקב"ה לדוד: 'מסית' קרית לי? הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו. שנאמר: 'כִּי תִשָּׂא אֶת רֵאשׁ

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפָקְדֵיהֶם, וְנִתְּנוּ אִישׁ כִּפֶּר נִפְשׁוֹ...! וְנֹאמַר: 'וַיִּסֶּת אֶת דָּוִד בְּהֶם
לְאמֹר, לֵךְ מִנֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל'. וְכִיּוֹן שִׁמְנָאן, לֹא לִקַּח מֵהֶם כּוֹפֵר". (ברכות סב:)

נוכל לפרש את הגמרא באופן הבא:

ה' פונה אל דוד ואומר לו: אינך מבין את מטרת התהליכים שאני מניע, ולכן אתה
קורא לי מסית; אראה לך תהליך דומה, שבסופו תבין שאי-זיהוי המטרה עלול
לגרום לתוצאות קשות.

בדחף הזה לספור את העם הכינה התורה את הכלים שדרכם ניתן יהיה להבין את
מהלכי ה' כדי למנוע אסונות אפשריים.

דוד המלך לא קלט את המסר הפנימי, וכך נשאר המפקד ללא תכליתו האמתית,
גם אם ייתכן שלקחו מן העם מחצית השקל. אם המטרה לא הייתה התעוררות
לבניין בית המקדש, יישארו המטבעות ללא כיסוי ביטוחי של כופר נפש.

כך נרמז במדרש:

"רבי אלעזר בנו של רבי יוסי בן זמרה אומר: כל זמן שנמנו בני ישראל לצורך
- לא חסרו. שלא לצורך - חסרו. איזה זמן נמנו לצורך? בימי משה ובמרגלים
ובחלוקת הארץ (3 מפקדים במדבר)... שלא לצורך - בימי דוד".

(מדרש רבה, במדבר ב, יז)

נדגיש שוב. **המספר** יוצר התפלגות והדגשת הפרט. **המטרה המקודשת** יוצרת
אחדות לאומית סביב ציר קודש מרכזי. זוהי תמצית הכפרה על הנפש הבודדת.

בתחילת המאמר נשאלה שאלה: מדוע במפקד השלישי והאחרון במדבר, לא
נזכרה מטרת מחצית השקל?

התשובה היא, שהמפקד הזה נועד לחלוקת נחלות בארץ ישראל על פי גודל השבט.
האם ישנה מטרה מרכזית יותר ומקודשת יותר מביסוס עם ישראל בארץ ה'
בהנהגת מלכות ה'?

מטרה זו דומה בבסיסה לבניין המקדש, ומשום כך אפשר שכסף הכפרות יופנה אליה.
ניתן את דעתנו לעוד רמז קטן.

דוד בקריאתו לשאול אומר:

"אם ה' הִסִּיתְךָ בִּי, יֵרַח מִנְחָה!"

המנחה הזאת היכן תוקרב? האם לא בבית הבחירה!?

ירושלים

"וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מַלְאָךְ לִירוּשָׁלַם לְהַשְׁחִיתָהּ, וּכְהִשְׁחִיתָהּ, וּכְהִשְׁחִיתָ רְאָהּ ה' וַיִּנְחָם עַל הָרָעָה, וַיֹּאמֶר לְמַלְאָךְ הַמְשִׁיחִית - רַב! עֲתָה הֲרַף יָדְךָ, וּמַלְאָךְ ה' עֲמַד עִם גֶּרֶן אֲרָנָן הַיְבוּסִי".

(דברי הימים-א כא, טו)

חז"ל שואלים את השאלה הבאה: מה ראה ה', שגרם לו להינחם על הרעה?

"...אמר רב: יעקב אבינו ראה... ושמואל אמר: אפרו של יצחק ראה... רבי יצחק נפחא אמר: כסף הכיפורים ראה... רבי יוחנן אמר: בית המקדש ראה..."

(ברכות סב:)

המכנה המשותף של כולם הוא בית המקדש בצורה זו או אחרת. **יעקב אבינו** – הראשון שבנה בית אלוקים. **יצחק אבינו** נעקד בהר המוריה. **כסף הכיפורים** מיועד למקדש ולקרבת. לבסוף מזכיר רבי יוחנן את המוקד והוא – **בית המקדש**. עצירת המגפה לְוֹתָהּ בירידת אש מן השמים על גבי המזבח, בדיוק במקום בו ייבנה המזבח בבית המקדש.

סופו של האירוע מגלה את סודו ויסודו של האירוע כולו. אם עם ישראל אינו עושה את המוטל עליו בדרך המלך הישרה, הרי הוא נאלץ לעשות זאת בדרך הקשה והכואבת.

בלשון אחרת, אם אדם אינו רואה את פני ה' בקרבן תודה, לבסוף הוא יעשה זאת בקרבן חטאת.

בשולי המאמר נוסף נקודה מפליאה.

בשנת תש"ך נערך בישראל בפעם הראשונה מפקד אוכלוסין מלא ומשמעותי שהתנהל מבית לבית. שש שנים לאחר מכן (תשכ"ז) שוחררה ירושלים ושוחרר הר הבית במלחמת ששת הימים המופלאה.

